

Fort och fel – Sjukskrivningstalen gav politikerna panik

Stressforskaren Töres Theorell visste att dubbla utförsäkringar skapar lidande och ohälsa. Han berättade det för politikerna men de valde att inte lyssna.

Text & bild: Anna Fredriksson | [Prenumerera](#) | Artikel i SocialPolitik nr 3 2016

Töres Theorell tar emot i ett nästan helt tomt Stressforskningsinstitut, omgärdat av stora ekar och granne med Brunnsvikens i norra Stockholm. Det är inte så många andra som kommit tillbaka efter semestern. Men Töres Theorell gillar att jobba, han har alltid arbetat mycket, nu är han 74 år, ett strålande individuellt exempel på vad utbildning och arbete med mycket självbestämmande gör med oss – generellt. Högre utbildning är den bästa friskhetsfaktorn när vi ser till befolkningens hälsa i stort.

– Personer med högre utbildning har bättre levnadsvanor, bättre inkomst, bättre arbetsmiljö och bättre boende. Resultatet mäts enklast i livslängd, konstaterar han.

Färdig läkare blev Töres 1967, då hette hans specialitet internmedicin. Idag är området uppdelat i bland annat neurologi, mag-tarm, stroke. Det här var i pacemakerns barndom.

– Då bestämde jag över liv och död med en skruvmejsel som reglerade strömmen till hjärtat.

Det som sedan kom att bli Töres Theorells område är stressforskning. På 1960-, 70- och 80-talen började man säga att folk blev mer och mer stressade.

– Men det fanns inga hållpunkter som bevisade det i de nationella databaserna. Inte förrän på 1990-talet ökade

stressen.

Det har Töres Theorell skrivit en bok om: *I spåren av 90-talet*. Vad var det då som hände? Sverige gick in i EU och vi anpassade vårt banksystem.

– Vi ändrade det nationella ekonomiska målet från att hålla sysselsättningen uppe till att hålla inflationen nere. Politikerna insåg inte vilka ekonomiska konsekvenser detta skulle få.

Vi fick en dramatisk ökning av arbetslösheten i början på 90-talet. Man började privatisera och managementmodeller spreds från den privata sektorn till den offentliga. Effektivitets-ekonomitänkandet är inte så nytt som många tror, menar Töres Theorell.

– På 1930-talet stod det i överläkarens instruktioner ungefär: "Det åligger chefsläkaren att behandla patienterna med kärlek. Och se till att övrig personal behandlar patienterna med kärlek." På 1970-talet kom budgetuppföljningarna. Det ekonomiska tänkandet, vi kanske tror att det kommit under en viss regering, men det är en lång process. Det tilltog i samband med 90-talskrisen.

Det hände mycket under den här perioden. I slutet av 1980 avskaffades det statliga stödet till företagshälsovården som i och med det tappade sitt förebyggande perspektiv. Ett steg bakåt anser Töres.

Från och med 1997 började långtidssjukskrivningarna öka. Främst bland kvinnor i offentlig sektor – undervisning och vård.

– Det var mycket oro kring det här. Idag glömmer man att det inte alls var någon unik sjukskrivningstopp. Vi hade haft en topp även på 1980-talet. Om vi dessutom bara tittar på sjuktalet så var kurvan som nådde sin kulmen 2003, inte i klass med 1980-talets.

Politikerna trodde att det var de som sedan åstadkom nedgången, med bland annat strängare tillämpning av regler och bortre parentes för sjukskrivningens längd, men nedgången hade

redan hunnit långt innan nya regler trädde i kraft.

- Att kurvan går djupare kan ha med införandet av rehabiliteringskedjan att göra.

De nya reglerna som infördes 2008 innebar bland annat att sjukskrivnas arbetsförmåga skulle prövas även mot andra yrken och över hela landet. Det gjorde att sjuka tvingades ut på arbetsmarknaden – och misslyckades. De sjukskrevs igen och blev så småningom utförsäkrade en andra gång.

- Det var inte så många som blev utförsäkrade två gånger, men tillsammans med ifrågasättandet av de sjuka och de långa processerna – det åstadkommer mycket lidande. När lagen om rehabiliteringskedjan skulle införas var vi många som försökte mana till eftertanke och försiktighet. Jag påpekade bland annat själv i Riksdagens socialförsäkringsutskott att det att bli utförsäkrad två gånger skulle komma att resultera i självmord och hjärtinfarkter. Det fanns de i riksdagen som blev arga över att jag sa så, säger Töres Theorell.

Han tycker att alla glömmer historien för snabbt. Sjukskrivningstalen har att göra med mycket större processer än nivåer i systemen. Visst påverkas vi också av inkomstnivåerna men många saker spelar in. Främst är det demografiska faktorer som styr, som antalet medelålders kvinnor.

- Man resonerar om detta på fel sätt. I våras var sjuktalen på väg upp, oj oj nu ökar de sa man. Men de håller på att plana ut, jag såg det redan då.

Många hälsofaktorer har förbättrats, till exempel är antalet hjärtinfarkter bara en tredjedel idag jämfört med för 30 år sedan.

- Men arbetsmiljöerna är i vissa avseenden sämre. Tempot har skruvats upp. Folk har mindre inflytande över sitt arbete. Alla måste kunna datorer och arbetsuppgifterna kontrolleras mer.

Det finns massor med litteratur i världen, och även svensk forskning som visar hur bristande kontrollmöjligheter i jobbet

påverkar stressnivåerna. Överbelastning och att inte kunna styra, inte ens i vilken ordning vi ska göra saker, då tar stressen hårdare.

– Vi är vägda och mätta på ett sätt som aldrig förr. Vi ska göra onödiga och oskäligen arbetsuppgifter, föra in i statistik som ingen använder, mer än att den ligger till grund för resurstilldelning. Det går ut över tiden som finns att ta hand om patienter, elever, klienter.

Stressen leder till en oförmåga hos kroppen att reglera det egna energisystemet. Vi har inte energin när vi behöver den. När vi inte sover ordentligt återställs inte vissa nödvändiga hormoner.

– Minnesrubbingar är allvarliga. Då fungerar man inte.

När vi väl drabbats tar det lång tid att läka. Förändringarna vid utmattning syns i hjärnan, så det är ingen diagnos som skulle behöva bli ifrågasatt men tekniken att mäta är dyr.

– Det här handlar om djupa biologiska mekanismer som vi än så länge inte vet så mycket om.

Och så hamnar vi i samtalet tillbaka i skillnaderna i utbildningsnivå, grunden till ojämlikheten i hälsa. Den som har lägre utbildning, och vi talar hela tiden om den generella nivån – röker mera, äter sämre, rör sig mindre.

– Personer med högre utbildning har tillgång till en massa subtila resurser. Har du låg utbildning lyssnar chefen mindre på vad du säger, du blir oftare förödmjukad. Det sliter på energisystemet.

Något som Töres Theorell också tycker är viktigt, och som han har forskat om, är det positiva sambandet mellan kultur och hälsa.

– Att spela ett instrument, att vistas på en arbetsplats med möjlighet till kulturella upplevelser och samtal, det ger bättre återhämtningsförmåga, när du utsätts för stress.

Anna Fredriksson